

SUBSTITUCIÓ I PRÒFUGS. OPOSICIÓ A LES QUINTES A LA CONCA DE BARBERÀ DURANT EL SEXENNI REVOLUCIONARI (1868-1874)

Josep-Antoni COLLAZOS RIBERA

L'any 2000 ha estat testimoni de la fi del sistema de reclutament obligatori amb el qual l'exèrcit espanyol s'ha anat nodrint de tropa des de fa gairebé dos-cents anys, amb uns primers intents regularitzadors durant el segle XVIII i un sistema plenament implantat a partir de l'any 1837 que s'ha vingut aplicant fins l'actualitat, amb totes les variants que el temps i les necessitats han anat imposant. Amb tot i les possibles modificacions que anessin incloent les diferents lleis de reclutament sorgides durant tot aquest llarg període, el cert és que un fet ha estat comú: l'oposició i el rebuig que van generar des d'un començament la inscripció obligatòria, entre els afectats i llurs familiars, oposició i rebuig que amb més o menys intensitat persistiran fins al final. Les circumstàncies socioeconòmiques hauran anat canviant al llarg d'aquests dos-cents anys, cosa que fa que la protesta per les quintes vingui caracteritzada per uns determinats trets segons el període; el rebuig augmentava si el reclutament es duia a terme enmig d'un conflicte bèl·lic o d'una situació política inestable (molt freqüents durant el segle XIX). El Sexenni Revolucionari (1868-1874) fou un d'aquests períodes convulsos del XIX, on als esporàdics aldarulls i rebel·lions s'hi afegirien la Guerra Gran a Cuba (1868-1878), l'inici de la Tercera Guerra Carlina (1872-1876), i encara s'hi sumava el fet que entre les promeses del nou govern

revolucionari, recollint una de les màximes reivindicacions populars, s'hi trobava la supressió de les quintes. El no compliment d'aquesta reivindicació fou motiu de greus aldarulls, que s'agregaren i s'estengueren arreu del territori de l'Estat l'any 1870 arran de l'augment del contingent de tropa. Sols hi hagué un intent seriós de suprimir el servei militar obligatòria durant la malaurada experiència de la Primera República (1873-1874).

Les revoltes i amotinaments serien unes de les mostres més palpables del rebuig social existent envers les quintes. No obstant això, hi hagué altres sistemes amb els quals es manifestava aquesta oposició, uns sistemes que partien d'una òptica i una acció més individual, amb l'intent d'eludir el servei militar. Conscients d'aquests sentiments, les autoritats van consentir dues modalitats per evitar el servei per a tots aquells que haguessin estat declarats útils per realitzar-lo: la substitució i la redempció absoluta en metàl·lic. En tots dos casos hi havia un element comú com era el fet que calia pagar una quantitat de diner per poder-se lliurar del servei de les armes: pagant a una altra persona perquè substituís el *pagador* en el servei (substitució), o bé pagant directament a l'Estat (redempció absoluta). La *compra* d'un substitut resultava molt més econòmica que la redempció absoluta, encara que comportava més riscos per al substituït (deserció del substitut). No obstant la legalitat d'aquests dos sistemes, seran motiu de la creació i desenvolupament de negocis especulatius i obscurs.¹ A part d'això, no estava a l'abast de tothom poder-se procurar un substitut i menys assolir la redempció. En aquests casos, qui volia eludir el servei militar bé havia d'acudir a mètodes fraudulents utilitzant les vies legals (fingiment d'incapacitats, automutilacions, etc.)² o recórrer a la fugida, de manera que entrava ja de ple en la il·legalitat. Parlem de pròfugs quan aquesta situació fora de la llei ve produïda per la no compareixença en els processos previs a la declaració de soldats. Un altre esglaó vindria representat pels desertors; però hom és considerat desertor quan ja un cop declarat soldat no acudeix o es fa escàpol de la seva unitat de l'exèrcit; llavors recau sobre ell la legislació militar, amb penes molt més severes.

¹ Sobre aquesta qüestió, hi ha els articles de Núria SALES DE BOHIGAS, "Servicio militar y sociedad en la España del siglo XIX", a *Sobre esclavos, reclutas y mercaderes de quintos*, Editorial Ariel (Ariel Quincenal, 106), Esplugues de Llobregat, 1974, 207-277; i Albino FEIJÓO GÓMEZ, "Quintas y protesta social en el siglo XIX español", a *Historia 16*, núm. 181 (1992), 19-30.

² Tot i que està més enllà del nostre àmbit geogràfic d'estudi, és interessant el treball d'Alfonso J. GONZÁLEZ ASENJO, "La resistencia al servicio militar en Galicia (1837-1874)", a *Estudios de Historia Social*, núm. 34/35 (1985), 197-318.

Les poblacions de la Conca de Barberà, com les de la resta de Catalunya i de l'Estat, es veuran afectades per la qüestió de les quintes. En aquest estudi aproximatiu es pretén donar algunes pinzellades d'aquest tema a la comarca sense arribar a fer un estudi acurat, ja que ara per ara no es disposa d'elements per fer-ho amb profunditat.³ Però sí que ja ens dóna una idea del que va ser el rebuig a la *contribució de sang* als pobles de la Conca, en concret reflectit en l'existència de la substitució i dels pròfugs.

REBUIG I OPOSICIÓ A LES QUINTES

Referim més amunt l'existència d'aldarulls arreu de l'Estat arran de la llei de reclutament de 1870. Especialment virulents foren els fets ocorreguts a Barcelona i Gràcia.⁴ Dins de la província de Tarragona hi hagué actes de protesta prou significatius a la ciutat de Tarragona, a Reus, a Tortosa i a Falset, entre altres indrets. No disposem de cap notícia sobre aldarulls a les poblacions de la Conca durant aquell any, però sí que apareix a la premsa de l'època algun comentari que denota preocupació i rebuig, com el que reproduïm del diari *El Tarraconense* referit a l'Espluga de Francolí:

Ayer tuvieron lugar en esta plaza las operaciones del sorteo para el reemplazo del presente año, sin que ocurriera el mas pequeño desórden. Los sentimientos son naturalmente hostiles á tal contribucion, no solo por parte de un partido político determinado, sino por todos. [...] ⁵

Els consistoris en moltes ocasions intentaven afavorir, segons els mitjans de què disposessin, la sort dels joves que havien de ser sortejats. En el repartiment del contingent provincial, a cada població li corresponia aportar una part proporcional de soldats. Però com que la quantitat resultant a l'hora d'efectuar el repartiment no era exacta, a cada població li corresponia un nombre determinat exacte de quintos i unes dècimes. Això comportava que posteriorment es fessin agrupacions de pobles —dos o més—, la suma de les dècimes dels quals resultés un número enter, número que corresponia a un o més soldats a aportar. La població que havia de proporcionar aquest o aquests soldats de més es decidia per sorteig (*sorteig de*

³ Es comprovarà, per exemple, que falten dades sobre poblacions importants, com el propi cap comarcal, Montblanc.

⁴ Aquests fets estan narrats de forma detallada al capítol corresponent de l'estudi de Francesc BONAMUSA i Joan SERRALLONGA, *Del roig al groc. Barcelona 1868-1871. Quintes i epidèmies*, L'Avenç-Diputació de Barcelona (Història Local, núm. 3), Barcelona, 1995, 251 p.

⁵ *El Tarraconense*, núm. 94, 6-4-1870, p. 2. La nota porta data del 4 d'abril.

dècimes). Enmig d'aquest enrevessat sistema, sovintejaren el conflictes entre les poblacions afectades, quan se sospitava una possible irregularitat comesa per algun dels altres consistoris. Un d'aquests enfrontaments es produí entre els ajuntaments de Pira i Senan, per uns càrrecs presentats pel primer contra el segon per haver-li observat una conducta anòmala en les operacions de les quintes, tenint en compte que entre totes dues havien d'aportar un soldat en el sorteig de *dècimes*.⁶ Aquests conflictes, amb els quals els ajuntaments volien evitar aportar més soldats i així protegir els joves de la seva població, també es produïen en constatar que, per les causes que fos, mossos sorteijables que, teòricament, eren de la població figuraven en els sortejos d'altres indrets. Llavors s'establia una pugna per aclarir on havia de ser sortejat el jove en qüestió. Això venia perquè comptar amb una persona o unes persones de més en el sorteig suposava que hi optessin més candidats per a un mateix contingent; a l'inrevés, si joves de la població eren sortejats en una altre lloc, augmentava la possibilitat que toqués la sort de soldat. Aquesta pugna entre poblacions es produïa amb molta freqüència a tot arreu i, en relació als pobles de la Conca, la trobem entre pobles pertanyents a l'actual comarca —Forès i Solivella—⁷ com entre d'altres de la demarcació —Blancafort i Tarragona,⁸ i Passanant i Vila-seca—⁹ o de fora de la província —Conesa i Verdú.¹⁰

Per poca cosa que es pogués fer, veiem que a la mínima esclatava qualsevol lluita entre consistoris, el resultat de la qual fos afavorir els propis joves sorteijables. Si els pressupostos municipals ho permetien o es comptava amb el suport de la resta d'habitants de la població, hi havia ajuntaments que pagaven la substitució de la totalitat dels mossos que entraven en el sorteig. Aquesta pràctica es dugué a terme sobretot en poblacions grans de la demarcació —Tarragona, Reus, Tortosa—, o en altres demogràficament

⁶ BOPT, núm. 159, 8-10-1870, p. 4. És un extracte dels acords presos per l'Ajuntament de Senan.

⁷ BOPT, núm. 199, 2-12-1870, p. 3, "(...) A favor del pueblo de Forés la competencia entablada con el de Solivella, sobre mejor derecho á la inclusion en sus respectivos alistamientos del mozo Antonio March y Monseny [...]".

⁸ BOPT, núm. 188, 2-12-1870, p. 2 i núm. 201, 4-12-1870, p. 2, "[...] se decide á favor del Ayuntamiento de Tarragona la competencia suscitada con el de Blancafort sobre la inclusion en alistamiento del mozo Pablo Civit y Giné [...]".

⁹ BOPT, núm. 207, 13-12-1870, p. 2, "[...] Acordó decidir la competencia entre Pasanant y Vilaseca á favor del pueblo de Pasanant, disponiendo que Pedro Panadés y Pont sea excluido del alistamiento de Vilaseca [...]".

¹⁰ BOPT, núm. 195, 27-11-1870, p. 3 "[...] Asimismo acordó contestar á la consulta del alcalde de Conesa, que segun el art. 38 de la ley de reemplazos no procede el alistamiento en dicho pueblo del mozo natural del mismo y si en el de la villa de Verdú donde tiene su residencia hace mas de ocho años [...]".

més reduïdes —Creixell, el Catllar.¹¹ No hem trobat exemples de casos de substitucions col·lectives als pobles de la Conca de Barberà, tot i que això no nega la seva probable existència, sobretot durant el període del Sexenni, donada la sensibilització general existent a l'entorn de la qüestió de les quintes.

SUBSTITUTS I SUBSTITUÏTS A LA CONCA DE BARBERÀ

El fenomen de la substitució el trobem ben reflectit i documentat a la comarca de la Conca, tant entre aquells que volen lliurar-se del servei militar —els substituïts— com entre els substituïts, aquells que fan el servei militar en el lloc d'un altre a qui ha tocat la sort de soldat a canvi d'una remuneració.

Com coincideixen a explicar tots els autors que han tractat el tema, cal inscriure la substitució dins d'una societat majoritàriament rural, on la família representava la unitat de producció per excel·lència i els membres masculins (pare i fills) la principal força de treball. L'absència d'un dels fills durant un llarg període de temps (quatre anys de servei actiu, això sí, amb els conseqüents permisos), privava les famílies pageses d'un dels seus principals braços, cosa que comportava en conseqüència una important pèrdua econòmica, sense oblidar l'aspecte afectiu davant la possible desaparició del fill en un exèrcit ple de tot tipus de perills, tant els derivats de la guerra en si com els de les deficientes condicions higièniques i alimentàries de la vida militar,¹² o com a mínim el risc que una mutilació el deixés inútil per sempre. És per aquesta causa que les famílies que s'ho podien permetre recorrien a la compra d'un substitut per lliurar el seu fill de l'odiat servei, un sistema en principi assequible per a les classes mitjanes.

Entre les quaranta-dues cartes de pagament de substituïts localitzades entre els anys 1868 i 1871,¹³ substituïts contractats per lliurar joves de la

¹¹ Josep A. COLLAZOS RIBERA, "La substitució al Baix Gaià durant el Sexenni Revolucionari (1868-1874)", a *Estudis Altafullencs*, núm. 22 (1998), 61-71; s'esmenta l'existència en aquestes dues poblacions d'associacions de quintos per lliurar-se del servei militar.

¹² Sobre les condicions en què es desenvolupava el servei militar, hi ha l'article de Fernando FERNÁNDEZ BASTARRECHE, "El servicio militar en España. Una epidemia de los tiempos modernos", *Historia 16*, núm. 140 (1987), 27-36; també hi ha múltiples referències al complet treball de Fernando PUELL DE LA VILLA, *El soldado desconocido. De la leva a la "mili" (1700-1912)*, Biblioteca Nueva, Madrid, 1996, 326 p.

¹³ Les dades a què farem referència tot seguit pertanyen a cartes de pagament incloses en volums de protocols notariais del fons dipositat a l'Arxiu Històric de Tarragona.

Conca, si tenim en compte que en la majoria dels casos qui pagava era el pare del substituït, tenim aquesta distribució d'oficis dels *pagadors*:

propietaris, ¹⁴ 26	ferrer, 1
pagesos, ¹⁵ 10	confiter, 1
paleta, 1	no consta ofici, ¹⁶ 2
teixidor, 1	

En els casos del teixidor i el confiter, *pagador* i substituït són la mateixa persona.

Si atenem als oficis, veiem que en general responen a una banda de classe mitjana, majoritàriament lligats al treball de la terra (propietaris i pagesos), on, com comentàvem abans, el manteniment del fill en el si de la unitat familiar era important per a l'economia pròpia (sobretot els pagesos). Gairebé podríem dir el mateix per als altres dos oficis de caire tradicional, ferrer i paleta. En canvi, quant al confiter i el teixidor, que com hem dit són *pagadors* i substituïts alhora, podem intuir una certa solvència econòmica, més elevada que la resta.

L'altra cara de la moneda la trobem en els substituïts. El simple fet d'ingressar a l'exèrcit voluntàriament a canvi d'una remuneració econòmica —que no era gaire gran—, amb tots els riscos que comportava el servei militar, denota una situació econòmica personal molt precària. Dels trenta-un substituïts localitzats originaris de poblacions de la Conca de Barberà, ens trobem amb aquests oficis:

pagesos, 24	forner, 1
jornalers, 3	barber, 1
paleta, 1	ferrer, 1

En aquest cas, el perfil respondria a una banda que aniria des de la classe mitjana-baixa fins a les classes més baixes (representades en aquest cas pels jornalers).

Si ens fixem en la població de procedència de *pagadors*/substituïts i substituïts, dels primers tenim el resultat següent:

¹⁴ Que en realitat només són 23, ja que un d'aquests apareix com a pagador quatre vegades, fet que representa una excepció. Vegeu més endavant el text.

¹⁵ Als documents apareixen com a "labradores".

¹⁶ Val a dir que, en aquests casos en què no consta l'ofici del pagador, totes dues són dones.

Santa Coloma de Queralt,¹⁷ 10
Forès, 4
Solivella, 3
Vimbodí, 2
L'Espluga de Francolí, 2
Rocafort de Queralt, 2
Sarral, 2
Vallfogona de Riucorb, 2
Savallà del Comtat, 2
Vallverd de Queralt, 2
Montblanc, 1

Vilaverd, 1
La Cirera, 1
Passanant, 1
Pontils, 1
Vilanova de Prades, 1
La Guàrdia dels Prats, 1
Conesa, 1
Barberà de la Conca, 1
Llorac, 1
La Pobla de Ferran, 1

Quant a la procedència dels trenta-un substituïts tenim el resultat següent:

L'Espluga de Francolí, 10
Vimbodí, 6
La Guàrdia dels Prats, 3
Vilaverd, 3
Blancafort, 2
Barberà de la Conca, 1

Conesa, 1
Lilla, 1
Passanant, 1
Montblanc, 1
Santa Perpètua de Gaià, 1
Solivella, 1

Si bé ja s'ha apuntat que amb les dades de què es disposa no es pot arribar a conclusions profundes, podem entreveure algunes pistes que ens indiquen quelcom tant en relació a l'oposició a les quintes com al grau mitjà de nivell econòmic dels habitants de cadascuna de les poblacions. Així veiem, per exemple, entre els casos més destacats, el de Santa Coloma amb deu substituïts i set pagadors, ja que un d'aquests contracta quatre substituïts, i cap d'aquests darrers. Si atenem als oficis dels pagadors d'aquesta població, quatre consten com a propietaris, i els tres restants són un teixidor, un confiter i un pagès. Una cosa semblant passa amb Forès, amb quatre substituïts, que es corresponen amb tres pagadors (tots ells propietaris), i també sense cap substituït procedent d'aquesta població. L'altra cara de la moneda la representarien per un costat l'Espluga, amb tan sols dos pagadors (un propietari i un pagès) i deu substituïts, set dels quals consten com a pagesos, un com a jornalier i un com a forner; per un altre, Vimbodí, amb dos pagadors (que consten com a pagès i com a ferrer), i sis substituïts (quatre pagesos, un

¹⁷ Són 10 substituïts, però 7 pagadors. Vegeu més endavant el text.

jornaler i un ferrer). A banda d'aquests exemples on els contrastos són evidents, hi hauria els de Solivella, amb tres pagadors (dos pagesos i en l'altre no hi consta l'ofici) i un substitut (pagès); la Guàrdia dels Prats, amb un pagador (propietari) i tres substituïts (pagesos); i la mateixa proporció d'un a tres es repeteix a Vilaverd (el pagador figura com a paleta, i els substituïts, dos pagesos i un barber).

Gairebé totes les cartes de pagament de substituïts de la Conca de què disposem responen majoritàriament a contractes individuals: un substitut per cada jove declarat soldat. Un d'aquests contractes és de canvi de número, és a dir, dos joves d'un mateix poble —en aquest cas, Conesa— s'intercanvien els números que els han tocat en el sorteig de la quinta i, tal com s'expressa en el document corresponent:

[...] Que en atencion á que el primero de los contrayentes le ha tocado el número seis en el sorteo para la quinta de este año y al último el número uno por el cupo del pueblo de su vecindad han convenido cambiar el numero y por lo tanto el nombrado Sebastian Segarra y Martí de su libre y espontanea voluntad se compromete y obliga á servir en el ejército como substituto del relatado Ramon Moncusí y Huguet á quien habia tocado la suerte de soldado y el numero uno por el pueblo de Conesa en la quinta de este año, mediante la retribucion de mil ciento cinco pisetos. [...]¹⁸

La compra d'un substitut, no obstant això, no acabava de garantir amb seguretat que el substituït es lliurés del servei, ja que aquell podia fugir amb els diners o, un cop ingressat a l'exèrcit, podia desertar, fets que provocaven que finalment el substituït fos cridat a files. Un mètode per assegurar que almenys el substitut no es quedés amb els diners era el d'obligar-lo a deixar-los en préstec, fos al mateix pagador o a una altra persona. Es generava així, a més de la carta de pagament, un segon document, aquest de préstec. Un altre sistema era acudir a les societats de quintes, a les quals podia comprar-se un substitut i en cas que aquest es fes escàpol n'aportava un altre, sense cap perjudici per al substituït. Sobre la utilització dels serveis de les societats de quintes no s'ha pogut trobar fins ara, però, cap exemple relacionat amb la Conca de Barberà.

Sí que s'han pogut localitzar, a través del *Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona* (BOPT), alguns casos en els quals els substituïts eren reemplaçats pels substituïts quan aquells primers ja havien ingressat a l'exèrcit,

¹⁸ AHT, Fons Notarial de Tarragona, not. J. Folch, 29-9-1871, T. 3, sign. 7.868, f. 1.357.

fins i tot indicant que estaven complint algun tipus de càstig (encara que no especifiquen el perquè):

[...] Habiendo pedido la libertad de Miguel Pamias y Odena por haberle sustituido Vicente Vandellós y Ciurana, y resultando de la comunicacion del Sr. Gobernador Militar que no pertenecia al Regimiento que se suponía; se acordó dar traslado al Alcalde de Montblanch para que lo comunican á la familia del Pamias y manifestase su actual situacion. [...] ¹⁹

[...] Habiendo justificado su aptitud legal para ingresar en el ejército en clase de sustituto de Antonio Bayó y Mestres, quinto núm. 4 por el cupo de Vimbodí en el reemplazo de 1869 el mozo Narciso Bañó, la Diputacion acuerda la admision en Caja de dicho sustituto y que se pida la libertad del sustituido en lo referente á su responsabilidad de soldado y sin perjuicio de que termine la condena de tres meses de arresto que le impuso la Audiencia del Territorio en 19 de Noviembre de 1869. [...] ²⁰

En un altre cas, sorgeix un problema provocat per la circumstància que el substitut no va superar el reconeixement mèdic pertinent per poder ingressar a l'exèrcit:

[...] Habiéndose presentado Francisco Javier, expósito, con los documentos correspondientes para sustituir en el servicio militar á Antonio Royo y Mestre, por el cupo de Vimbodí, en el reemplazo de 1869; resultado de la certificacion facultativa que no se halla en disposicion de ser admitido: la Diputación le declara pendiente de curación; en este estado y solicitando el interesado se le devuelva el expediente que habia aducido, por no querer sufrir otro reconocimiento: la Diputación acuerda acceder á esta pretension. [...] ²¹

Tampoc hem trobat en relació a la Conca cap cas explícit d'associacions de quintos, però n'hem pogut intuir l'existència d'alguna en el període estudiat. Aquestes associacions es formaven entre tots aquells joves d'una població que havien de ser sortejats per recollir els fons necessari per poder pagar-se cadascun un substitut, compra que era realitzada per ells mateixos o per algú que els representava col·lectivament, el qual s'encarregava de contractar els substituïts corresponents. Un exemple d'això darrer podem

¹⁹ BOPT, núm. 196, 29-11-1870, p. 2.

²⁰ BOPT, núm. 193, 25-11-1870, p. 3.

²¹ BOPT, núm. 192, 24-11-1870, p. 2.

sospitar que tingué lloc l'any 1868 a Santa Coloma de Queralt, ja que tenim constància que una mateixa persona —Josep Mullerat i Brufau, propietari— apareix almenys quatre cops com a contractant de substituïts per a joves de la mateixa població, tot i que en els documents pertinents no s'especifici que actuï en nom de cap associació, ni tampoc com a representant del seu consistori (si es tractés d'una substitució col·lectiva auspiciada per l'ajuntament).²² Aquesta població de la Conca de Barberà serà testimoni d'un altre fet singular durant el període estudiat: dels vint-i-cinc joves que havien de ser sortejats,²³ almenys divuit van ser declarats pròfugs. Aquest fet ens permet introduir-nos en el tercer apartat de l'article.

ELS PRÒFUGS

Com dèiem més amunt, es considerava pròfug tot aquell que no compareixia en els actes de declaració de soldat. La fugida o l'ocultament per evitar el servei militar era una de les formes més practicades pels joves que havien de ser allistats i, dintre de la il·legalitat, la que comportava menys riscos, tant físics com penals (els càstigs no eren tan greus com en altres supòsits). Naturalment, qui fugia era majoritàriament perquè no disposava dels mitjans econòmics necessaris per poder-se costejar un substituït o la redempció, per la qual cosa el fenomen dels pròfugs cal inscriure'l en gran part entre les classes més desfavorides. No obstant això, la política podria també influir perquè uns determinats joves no volguessin ingressar a l'exèrcit de l'Estat, encara més durant el període del Sexenni Revolucionari. Molts d'aquest joves acabarien engrandint les files de les partides carlines —recordem que durant el Sexenni s'inicia la tercera carlinada— o republicanes. En el cas de la província de Tarragona, l'any 1873 tan sols un 30% dels joves que havien estat cridats a files va ingressar a l'exèrcit espanyol.²⁴ Un altre factor que esperonava els joves a ingressar en les partides insurrectes era la possibilitat de romandre més a prop de les seves llars i de poder gaudir d'una paga més elevada.²⁵

No obstant això, l'actitud dels pròfugs no era sempre ben vista per la resta d'habitants del seu poble, ja que la seva absència, un cop verificat el sorteig, comportava que algun jove o alguns joves que en un principi restaren

²² AHT, Fons Notarial de Tarragona, not. J. Balcells, 1868, sign. 7.493, folis 408, 410, 412 i 414.

²³ BOPT, núm. 67, 2-5-1870, p. 1.

²⁴ Josep SÁNCHEZ CERVELLÓ, *Conflicte i violència a l'Ebre*, Flor del Vent, Barcelona, 2001, p. 124.

excedents havien d'ingressar a files per haver-se escapolit algú que tenia un número més baix que el seu.

Comptessin o no amb el consentiment dels seus convilatans, sembla que va haver-hi ocasions en què gran part dels sortejats d'un poble van fugir, com es reflecteix en una nota apareguda a *El Tarraconense*:

Parece que en algun pueblo de esta provincia se ha fugado la mayor parte de los mozos declarados soldados.²⁶

Problemes amb l'existència de pròfugs a la Conca durant el Sexenni n'hem trobat un bon nombre, encara que per ara centrats en els anys 1869 i 1870. En el primer d'aquests anys, s'han localitzat diverses notes aparegudes a *Boletín Oficial de la Provincia* que feien referència a pròfugs del contingent de Sarral, un problema, juntament amb el del sorteig,²⁷ que s'estendria fins ben entrat l'any següent, el 1870:

[...] Se acordó trasladar al Sr. Gobernador de la provincia un oficio del Alcalde de Sarreal incluyendo las filiaciones y señas de los mozos declarados prófugos para que se sirviese disponer su captura por medio de circular en el *Boletín Oficial*. [...] ²⁸

Segons un extracte d'una reunió de l'Ajuntament de Sarral, sabem que el mes d'abril de 1870 es tornà a repetir una altra vegada —pel que sembla, la tercera— el sorteig de la lleva de 1869, acte després del qual es van tornar a emetre notes de pròfugs.²⁹ A través de notes de recerca i captura i altres, hem pogut esbrinar la identitat d'almenys set d'aquests joves declarats pròfugs, abans i després d'aquest nou sorteig, alguns dels quals posteriorment es presentarien a les autoritats, com veurem tot seguit, i els fou retirada en conseqüència aquella condició:

²⁵ Josep SÁNCHEZ CERVELLÓ, *ibíd.* p. 124.

²⁶ *El Tarraconense*, núm. 186, 8-7-1870, p. 3.

²⁷ “[...] Enterada la Diputacion de un escrito del Sr. Gobernador trasladando una comunicacion del Excmo. Sr. Ministro de la Gobernacion, en que se recomienda el pronto ingreso en Caja de los mozos que no lo hubieran verificado y faltaban para completar el cupo de la provincia; acordó contestarle que solo faltaban para cubrir el cupo, treinta y cinco hombres [...] cuatro que no podia ingresar el pueblo de Sarreal, hasta que el Gobierno superior resuelva lo concerniente acerca del sorteo doble verificado en el mismo [sic]. [...]”, a “Extracto de la sesion ordinaria del dia 25 de Agosto de 1869”, BOPT, núm. 1, 3-1-1870, p. 2.

²⁸ “Extracto de la sesion ordinaria del dia 17 de Marzo de 1870”, BOPT, núm. 197, 30-11-1870, p. 2.

²⁹ BOPT, núm. 75, 17-6-1870, p. 3-4.

Encargo a los Sres. Alcaldes de los pueblos de esta provincia, Guardia civil y demas dependientes de mi autoridad, procedan a la busca y captura de los quintos prófugos del pueblo de Sarreal, correspondiente á la quinta del año próximo pasado, Abdon Vinadé Gabarró, José Roca Miró, Juan Anguera Arqué, Jaime Martí Potau y Juan Padreny Potau, cuyas señas personales á continuacion se expresan, y en caso de ser habidos, los pondrán a disposición de la Excma. Diputacion provincial, dándome cuenta. Tarragona 26 de Marzo de 1870.- Juan Manuel Martinez. [...] ³⁰

[...] Considerando atendibles las razones en que se fundan los prófugos de la villa de Sarreal del año 1869, Juan Anguera y Arqué núm. 5 y Ramon Sanahuja y Ollé, núm. 17, para que se les releve de la nota de prófugos y penas consiguientes, la Diputacion acordó acceder a lo solicitado y que ingresen desde luego en Caja. [...] ³¹

Presentado el prófugo Ignacio Bias y Massagué, quinto núm. 12 del cupo de Sarreal correspondiente al reemplazo de 1869, la Diputacion considerando extensibles las razones que en descargo de su falta de presentacion ha aducido el mismo, acuerda relevar de la nota de prófugo y penas consiguientes á dicho Ignacio Bias y Massagué que desde este momento ingresa en Caja. [...] ³²

De la mateixa lleva de 1869 hi ha un cas semblant als darrers; a un jove de Santa Coloma de Queralt se'l rellevà de la condició de pròfug una vegada presentat a les autoritats i havent justificat la seva absència durant les operacions de la quinta:

[...] Oidas las razones expuestas por Ramon Gual, quinto núm. 8 por Santa Coloma, a presencia de los interesados y comisionados del Ayuntamiento, se acordó relevarle de la nota de prófugo y de la pena que en su virtud le correspondia. [...] ³³

D'aquesta lleva també tenim constància d'un pròfug de Vallfogona, però de qui desconeixem la identitat, ja que no s'hi indica:

³⁰ BOPT, núm. 38, 28-3-1870, p. 2.

³¹ "Extracto oficial de la sesion celebrada por la Excma. Diputacion provincial el dia 5 de mayo de 1870", BOPT, núm. 205, 10-12-1870, p. 2.

³² "Extracto oficial de la sesion celebrada por la Excma. Diputacion provincial el dia 14 de mayo de 1870", BOPT, núm. 220, 29-12-1870, p. 1.

³³ "BOPT, núm. 114, 6-8-1870, p. 2.

[...] Se señala el sábado 20 para el ingreso en Caja de dos prófugos de Vallfogona y Bonastre. [...] ³⁴

De la lleva de 1870 hem localitzat almenys la nota de recerca de vint-i-cinc desertors procedents de poblacions de la Conca. D'aquests, divuit són de Santa Coloma de Queralt,³⁵ sis de Vilaverd³⁶ i un de Blancafort.³⁷ Comparem seguidament aquestes xifres amb el nombre total de joves a sortejar en cadascuna de les poblacions i el contingent que havien d'aportar.³⁸

<i>Població</i>	<i>Mossos sortejats</i>	<i>Contingent a aportar</i>	<i>Pròfugs</i>
Blancafort	12	3	1
Santa Coloma	25	6	18
Vilaverd	16	4	6

En tots tres casos, el nombre de fugitius és significatiu si el comparem amb el del contingent. A Blancafort la proporció és d'un pròfug per tres soldats a aportar. A Vilaverd el nombre de pròfugs, com es pot comprovar, supera el del contingent, sis sobre quatre, al costat d'un total de setze joves per sortejar, una proporció també a considerar (més d'una tercera part). Però, sens dubte, és sorprenent el cas de Santa Coloma, amb divuit proscrius, tres vegades més que el contingent a aportar —sis— i més de les dues terceres parts dels mossos sorteijables —vint-i-cinc. Si bé no podem precisar si part d'aquests pròfugs —o tots— van acabar ingressant a files, les xifres són prou significatives.

Si tenim en compte els dos anys analitzats, 1869 i 1870, cal fer-hi —i reiterar en cas del segon— algunes observacions. La de 1869 és la primera quinta que recluta el govern setembrista, davant el desencís de la població que veu com no es compleix una de les principals promeses de les noves

³⁴ "Extracto oficial de la sesion de la Diputacion provincial celebrada el dia 24 de Noviembre de 1869", BOPT, núm. 71, 10-6-1870, p. 1-2.

³⁵ BOPT, núm. 146, 15-9-1870, p. 1; núm. 150, 20-9-1870, p. 1; núm. 155, 4-10-1870, p. 1.

³⁶ BOPT, núm. 199, 2-12-1870, p. 1.

³⁷ BOPT, núm. 73, 13-6-1870, p. 2.

³⁸ BOPT, núm. 67, 2-6-1870, p. 1, apareixen relacionats, per pobles, el nombre de joves a sortejar, els soldats que han d'aportar cadascun, així com les dècimes. Al BOPT, núm. 72, 11-6-1870, p. 2, hi ha els resultats del sorteig de dècimes. Com a dada afegirem que a cap dels tres pobles citats els toca aportar cap més soldat.

autoritats, com és la supressió del servei militar. El 1870 les quintes no sols no són abolides, sinó que a més s'augmenta el contingent, que com hem vist abans va ser causa d'un seguit de revoltes arreu. Molt probablement aquest sentiment de revolta devia ser el que provocà aquest esclat de pròfugs, sobretot en el cas més significatiu: el de Santa Coloma de Queralt. Aquest augment de joves que fugien abans d'ingressar a files és general a tota la demarcació de Tarragona i, tot i que no hem trobat fins ara altres dades que facin referència a altres poblacions de la Conca a més de les esmentades, ens atrevim a asseverar que molt probablement hi hagué pròfugs a gran part de la resta de la comarca. Cal recordar, a més, que, a banda de la situació tensa que es vivia al territori de l'Estat durant aquest període, el 1868 va esclatar l'anomenada Guerra Gran a Cuba, causa en gran part de l'augment del contingent el 1870. Davant aquest conflicte, hi havia la possibilitat d'anar a ultramar amb tots els riscos que això suposava, ja no només els de caire bèl·lic, sinó de contraure greus malalties que elevaven la mortaldat entre els soldats.³⁹ Amb aquest panorama, és natural que s'incrementés l'oposició a les quintes, i un dels seus principals símptomes fou un augment del nombre de pròfugs.

CONCLUSIONS

L'oposició al servei militar ha estat una constant al llarg de la seva existència, oposició que augmentava en períodes d'inseguretat derivats de la situació política, com el cas dels anys del Sexenni, on se sumava per una part l'incompliment d'una de les principals demandes de la població com era la supressió de l'odiada *contribució de sang*, i per una altra l'esclat de diverses crisis bèl·liques, una a ultramar i a l'altra al mateix territori peninsular, amb la Tercera Guerra Carlina (sense oblidar altres episodis d'armes). Els habitants dels pobles de la Conca de Barberà no van ser aliens a aquest sentiment de rebuig a les lleves, evidenciat tant per l'existència dels substituïts, aquells que comptaven amb els mitjans suficients per poder-se comprar un substitut que els reemplaçés en el servei militar, com pels pròfugs, els que, principalment, a falta de mitjans econòmics, optaven per la fugida abans d'ingressar a l'exèrcit. A l'altre costat, hi ha el cas dels substituïts, alguns també originaris de la Conca, que davant d'una situació personal precària optaven per ingressar a l'exèrcit a canvi d'una remunera-

³⁹ J.A. COLLAZOS, *op. cit.*, p. 63, fa esment d'un substitut, natural de la Riera de Gaià, que fou destinat a Cuba, on morí de febre groga.

ració, malgrat els riscos a què s'exposaven, sobretot en aquest període convuls del Sexenni.

A banda d'això, l'estudi d'aquest fenomen del rebuig a les quintes ens ajuda també a fer un esbós del perfil social i econòmic existent a la comarca, que ens deixa entreveure una societat eminentment rural, tot i que faltarien més dades que ajudessin a corroborar alguns dels casos mostrats, encara que molt probablement no s'allunyarien gaire dels que s'han exposat.

Deixant de banda casos molt concrets, la Conca de Barberà segueix, en general, els mateixos paràmetres que la resta del territori de la província de Tarragona en relació a l'actitud d'oposició contra les lleves, sobretot en els dos casos analitzats en aquest article, la substitució i els pròfugs, així com trobem reproduïts, si fa no fa, els mateixos esquemes socioeconòmics de les zones rurals allunyades dels principals centres urbans.

BIBLIOGRAFIA I FONTS

LLIBRES

BONAMUSA, Francesc, i SERRALLONGA, Joan, *Del roig al groc. Barcelona, 1868-1871. Quintes i epidèmies*, L'Avenç, SL-Diputació de Barcelona, Barcelona, 1995, 251 p.

PUELL DE LA VILLA, Fernando, *El soldado desconocido. De la leva a la "mili" (1700-1912)*, Biblioteca Nueva, SL, Madrid, 1996, 326 p.

SALES DE BOHIGAS, Núria, *Sobre esclavos, reclutas y mercaderes de quintos*, Editorial Ariel (Ariel Quincenal), Esplugues de Llobregat, 1974, 279 p.

ARTICLES

COLLAZOS RIBERA, Josep-Antoni, "La substitució al Baix Gaià durant el Sexenni Revolucionari (1868-1874)", a *Estudis Altafullencs*, núm. 22 (1998), 61-71

COLLAZOS RIBERA, Josep-Antoni, "La resistència contra les quintes al segle XIX. La qüestió dels substituïts a la Terra Alta", a *Actes de les Segones Jornades d'Estudi a la Terra Alta*, Patronat Pro-Batea, Batea, 1998, 289-306.

FEIJÓO GÓMEZ, Albino, "Quintos y protesta social en el siglo XIX español", a *Historia 16*, núm. 191 (1992), 19-30.

FERNÁNDEZ BASTARRECHE, Fernando, "El servicio militar en España. Una epidemia de los tiempos modernos", a *Historia 16*, núm. 140 (1987), 27-36.

GONZÁLEZ ASENJO, Alfonso J., “La resistencia al servicio miliar en Galicia (1837-1874)”, a *Estudios de Historia Social*, núm. 34/35 (1985), 197-318.

GRAU, Josep M.T., i PUIG i TÀRRECH, Roser, “La substitució, una fórmula legal per no fer el servei militar”, a *Revista de Girona*, núm. 150 (1992), 34-39.

PUELL DE LA VILLA, Fernando, “La ordenanza del reemplazo anual”, a *Hispania*, LV/1, núm. 189 (1995), 205-228.

PREMSA I REVISTES

Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona (BOPT)

El Tarraconense (Tarragona)

ARXIUS I HEMEROTEQUES

Arxiu Històric de Tarragona. Fons Notarial de Tarragona (AHT. FNT)

Hemeroteca de Caixa Tarragona

Hemeroteca de la Biblioteca Pública de Tarragona